

af, og at det må kunne serveres dem på en måde, så det kan være med til at hæve kirkegårdskulturen i dens mange forskellige facer og dermed kan udføre en gerning efter udgiverforeningens formål.

P. S.

Efter at ovenstående linjer var skrevet, leverede den herlige tegner *Bo Bojesen* den på foregående side gengivne tegning af en ged, der ønsker sig død, fordi man (som det anføres) skulle have frataget gedeavlens nogle penge fra landbrugslotteriets overskud og givet dem til *foreningen for kirkegårdskultur*. Uden at noget sådant er sket vil vi gerne her anføre, at der ikke har været noget som helst om, at vi skulle have fået eller ønsket os et beløb, der var

tiltænkt andre, nyttige formål. Men omtrent siden sin oprettelse og i hvert fald fra 1920-erne har vor forening hvert år som en anerkendelse af vort arbejde, navnlig under synsvinklen: fremme af småplantninger etc., haft del i overskudet fra landbrugslotteriet med beløb, der har vexlet men nu i en årrække dog har været stabilt. Dette bidrag har været en af vore sikre indtægter, og også for vort tidsskrifts økonomi har det været af stor betydning. Vi vover derfor med tegneren at smile af den hentydning, der er gjort, og vi glæder os over fortsat støtte fra også dette sted, idet vi benytter den givne lejlighed til at takke landbrugslotteri, finansudvalg og ministerium for de mange års troskab imod os og vort arbejde.

Jordfæstelse og jordbund, — før som nu aktuelt

Inspektør O. Raahauge-Askegård

Den 29. juni 1858 forsvarede cand. med. et chir. *P. Knudsen* på Københavns universitet sin doktorafhandling: „Bidrag til at belyse Begravelsespladses Indflydelse i sanitær Henseende.“

En omtale af denne afhandling, der uden tvivl har haft sin store betydning for kirkegårdskulturen fremover, burde selvfølgelig have foreligget på selve hundredårsdagen; jeg opdagede imidlertid først i slutningen af 1958, at bogen fandtes i Odense Kirkegårdsforvaltnings arkiv, og da jeg fik tygget bogen igennem, blev jeg i høj grad klar over, at hans afhandling har betydning langt ud over den tid, den er skrevet for.

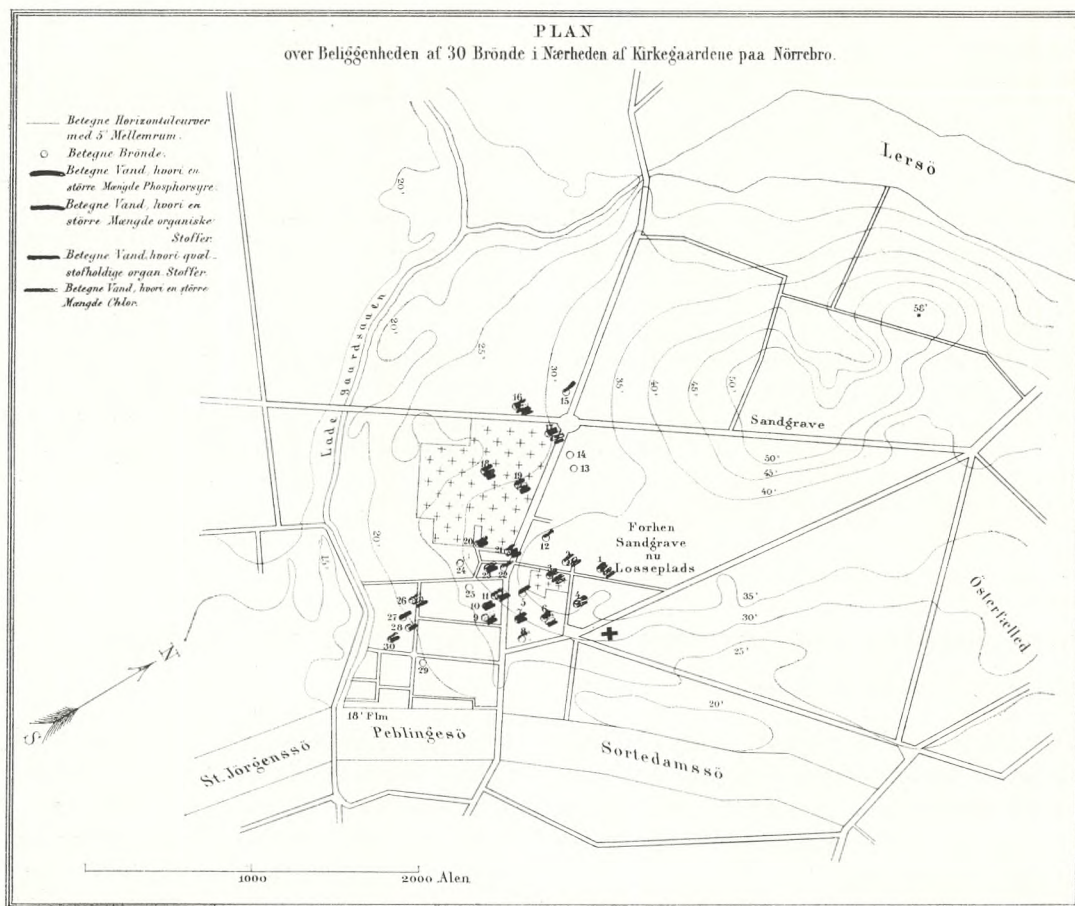
Den store koleraepidemi i 1853 er den direkte årsag til hans arbejde, og han skriver i sit forord, at „*det er den værdifulde Afhandling af Colding og Thorsen: „Om de sandsynlige Aarsager til Choleraens ulige Styrke, Kjøbenhavn 1853“*, der har givet mig Lyst til at undersøge den Indflydelse, man rettelig bør tillægge Begravelsespladsene i sanitær Henseende.“ Han har med dette for øje koncentreret sig om undersøgelser af brøndene på

Nørrebro i København, idet han finder, at han her har de største muligheder for at få resultater af sine undersøgelser.

Han skriver herom: „*Tænke vi os nu en Begravelsesplads paa et Terrain med et jevnt Fald mod den ene Side, saa at det Grundvand, der fra Højderne ovenfor Begravelsespladsen siver igjennem samme, atter kommer frem nedenfor samme, ville vi ved at sammenligne Vandet fra Brøndene ovenfor og dem nedenfor, kunne slutte os til den Indflydelse, Begravelsespladsen har udøvet paa det gennemsivende Vand. Betragte vi det vedheftede Kort, ville vi see, at Terrainet, der omgiver Kirkegaardene paa Kjøbenhavns Nørrebro, for en Del egner sig til saadanne Undersøgelser. Grundvandet, der forsyner samtlige Drikkevandsbrønde, hidrører udelukkende fra det Regnvand, der falder paa selve Terrainet og paa det højere liggende Terrain indtil en Afstand af c. 1000 Alen, thi i denne Afstand findes de højeste Punkter, hvorfra Terrainet falder til alle Sider.*“

Efter en nærmere begrundelse for dette synspunkt beklager han til slut, at grund-

3. Assistens kirkegård
med omgivelser og
angivelse af brønde
m. m.
Omkring år 1860.

vandet får tilskud af organiske stoffer før det passerer kirkegårdene (Assistenskirkegården og Mosaisk kirkegård i Møllegade), idet „man benytter de ved Sandgravning dannede store Fordybninger til Lossepladse for forskellige Uhumskheder.“ Nørrebro har åbenbart ikke været lutter idyl dengang!

Hans undersøgelser har omfattet 30 brønde, og det er først og fremmest tilstedeværelsen af organiske stoffer og af fosforsyre og klor i vandet, han beskæftiger sig med, idet han går ud fra, at disse to uorganiske stoffer må hidrøre fra organiske stoffer i de jordlag, vandet har passeret. Det er betegnende, at han slet ikke kommer ind på den bakteriologiske side af sagen — der skulle gå endnu 20—25 år før bakteriernes betydning som sygdomsfremkaldere erkendtes. Det er mær-

keligt at tænke sig for os i dag, at man godt har været klar over mulighederne for smitte gennem vandet, uden at sætte det i forbindelse med bakterielivet i vandet.

Dr. P. Knudsens undersøgelser resulterer i, at han kan dokumentere, at det vand, der har passeret kirkegårdene (eller lossepladserne) optager organiske stoffer, fosforsyre og klor på dets vej. Han har desuden specielt undersøgt de organiske stoffers kvælstofindhold, og han har en særskilt undersøgelse af vandets indhold af svovlbrinte. Han mener gennem sine undersøgelser at kunne bevise, at det må være inficeret drikkevand, der var skyld i, at dødeligheden blandt de kolerasyge i denne del af København var forholdsvis større end i den øvrige by — i hele København med dens 140.000 ind-

byggere var der i 1853 7.219 syge, hvoraf de 2482 blev helbredte, men af de 174 syge i denne lille bydel (det daværende Nørrebro) på 3.600 mennesker, var der kun 44, der kom sig. Hvorvidt opponenterne ved hans doktordisputats i et og alt har godkendt hans synspunkter, ved jeg ikke, og han skriver da også selv: „*at man ikke tør paastaae med apodiktisk Vished, at Intensiteten af Cholerasygdommen har været større paa det betegnede Terrain end i den hele By, medens der dog viser sig en saa stor Sandsynlighed derfor, at den næsten grændser til Vished.*“

Dr. P. Knudsen kommer selvfølgelig også ind på, hvad der bør gøres for at forhindre udbredelse af smitstoffer fra kirkegårde, og han har i den anledning undersøgt forholdene mange steder i Europa og fremfører mange interessante oplysninger, som det dog vil føre for vidt at komme ind på her. Konklusionen af hans undersøgelser bliver dog, at han meget stærkt anbefaler dræning og træplantning, desuden anbefaler han faste bestemmelser om afstanden mellem gravene.

Om kirkegårdenes plantninger skriver han bl. a.: „*Som en i hygiejnisk Henseende mindre heldig Bestemmelse (i København) maae vi ogsaa ansee det Paalæg, der ved Bevilgelsen af Frijord gives de Efterlevende, at der ikke maa plantes paa Gravstedet; dette Paalæg respekteres imidlertid aldeles ikke, og forebygges saaledes den uheldige Indflydelse af samme.*“

Han omtaler også de bestemmelser, man allerede dengang havde i Frankrig om „*at ingen ny Bolig maa opføres, eller Brønd graves nærmere end 100 meter fra de udenfor Byerne allerede anlagte eller fremtidig anlæggende Kirkegaarde.*“ — Og skriver om forholdene herhjemme: „*For Danmarks Vedkommende findes der en aldeles speciel Bestemmelse, idet Canc. Skriv. 19. Oktbr. 1811 forbyder Jøderne i*

Slagelse at anlægge en Begravelsesplads nærmere Byen end i en Afstand af 100 Alen, men da den synes at være taget af ganske andre Grunde end hygiejniske, skulle vi ikke opholde os videre ved samme.“

Desuden omtaler han forordningen af 22. februar 1805, der bl. a. siger: *Endelig skal vedkommende Foresatte drage Om-sorg for, at enhver Kjøbstadkirke, som ikke har Kirkegaard udenfor Byen, i det seneste inden 2 Aar erholder en beqvem Plads til samme, af saadan Størrelse, som efter Menighedens Folkemængde er tilstrækkelig.*“

Dr. P. Knudsen kommer også ind på den betydning som jordarternes sammensætning har for en mere eller mindre hurtig nedbrydning af et lig og har nogle interessante eksempler på, hvilken indflydelse på nedbrydningen det ville have, hvis kisten (eller liget) omgives med brændt kalk, trækul eller alkaliske jordarter. Han fortæller om forsøg, der er gjort i London med trækul: „*En død Hest dækkedes med et Lag Kulpulver af 6—8 Tommers Tykkelse, og fandtes aldeles fortæret efter et Aars Forløb paa Skelettet nær.*“

Og han fortæller om Campo-santo i Pisa: „*denne bestaaer af en i Form af et Parallelogram muret Bygning, hvis Indre er fyldt til en Højde af 9 Fod med en Jord, der i det 13. Aarhundrede er hidbragt fra Jerusalem, og sagdes den Gang at kunne fortære et Lig paa 24 Timer, alt paa Grund af dens store Mængde kulsure Natron!*“

* * *

Det giver unægtelig stof til eftertanke at tumle med problemerne i denne gamle afhandling — ikke mindst fordi vi jo faktisk ikke er ret meget længere fremme med vor viden på disse områder, end man var for 100 år siden.

„Der er åbenbart en del problemer, der har ligget brak, siden P. Knudsen bragte dem på bane,“ sagde Odense vandforsy-

ningsdirektør, civilingeniør *G. O. Andrup* til mig, da vi drøftede afhandlingen, efter at han havde læst den. Resultatet af vor samtale er blevet, at han nu vil tage vandundersøgelserne op ud fra de synspunkter, som Dr. P. Knudsen fremsætter i sin afhandling — altså på en måde fortsætte, hvor Knudsen slap.

Der er jo imidlertid flere andre spørgsmål i afhandlingen, som det også ville være af interesse at få nærmere belyst. Hvad med jordbunden? Hvad kan man gøre ud over dræning og plantning for så hurtigt som muligt at bringe vore døde ud over det uhyggelige stadium, som vi alle ved nødvendigvis må komme, men som vi ikke holder af at tænke på? Ja, man kan brænde ligene, men det er jo også en voldsom proces, der blot har den fordel at være hurtigere overstået.

Af jord er du kommet, til jord skal du blive, lyder ritualen, og så gør man i virkeligheden alt hvad man kan for at udskyde denne proces længst muligt ved at anvende svære egetræskister, zinkkister eller dobbeltkister. Burde der ikke ved lov være ganske bestemte regler for, hvordan en kiste bør være, både hvad træart, trætykkelse og øvrige udstyr angår? Burde bestemmelserne angående gravdybde,

fredningstid og afstand i gravene ikke være afhængig af jordens beskaffenhed? Jordbundsart og fugtighedsgrad gør det dog meningsløst, at bestemmelserne faktisk er de samme i alle tilfælde.

* * *

Redaktionens anmærkning:

Det ovennævnte emne om jordfæstelsens mål og midler og de gældende bestemmelser herom samt disses eventuelle revidering har vi behandlet i en redaktionel artikel i VK 18 s. 37—39 og s. 75, ligesom vi har fulgt spørgsmålet op ved en henvendelse til sundhedsstyrelsen med en henstilling om undersøgelse af, hvad der var mest formålstjenligt for jordfæstelsen med hensyn til jordbundsforhold, gravdybde, kisternes art etc. Sundhedsmyndighederne foretog også en undersøgelse, men vi mener, at den var for lidt omfattende, og vi mener, at spørgsmålet stadig trænger til mere belysning og visse bestemmelser sikkert bør gøres til genstand for en revision, — en sådan har den svenske lovgivning på dette område nyligt fået sig. Mon vi ikke skulle følge trop; — det er jo dog både et etisk, sanitært, æstetisk og økonomisk spørgsmål, der angår os alle. —

4. Naturstenen er anbragt for højt. Soklen er synlig. Foto: Forf.

Stenhøjsmotiver

Inspektør Poul W. Olsen

Det er nu snart mange år siden, man i haverne gik væk fra at dyrke begrebet „stenhøj“.

Disse opstablede blandinger af kampesten, jord og alpine planter, hvor jorden havde en eventyrlig evne til at regne bort mellem stenene, er heldigt afløst af den fladere form, *stenbedet*, væsentlig kønere, lettere at lave godt og lettere at holde.

Også på gravene kender vi stenhøjene. Og generne er her de samme som i haverne, kun med den forskel, at det ved det mindre format ser endnu mere rædsels-